วิจารณ์หนังสือ Book Review

“ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ”

ณัฐนันท์ จุยคำวงศ์ (Nattanan Chuicomwong)[1*]
ดร.มาเรียม นิลพันธุ์ (Dr.Maream Nillapun)[**]

(Received: *November 2, 2020*; Revised: *December 22, 2020*; Accepted: *January 4, 2021*)

หนังสือ	ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ
ชื่อผู้แต่ง	ชำนาญ ปาณาวงษ์
ปีที่พิมพ์	2562
สำนักพิมพ์	สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร
จำนวนหน้า	200 หน้า

บทนำ

ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นหนังสือที่สำคัญยิ่งกับนักวิจัยและพัฒนา ซึ่งนักวิจัยและพัฒนาจำเป็นต้องทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เนื่องจากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการได้มาซึ่งข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้ง เป็นข้อมูลเชิงลึกที่เป็นจริงตามสถานการณ์ที่เป็นพลวัติผ่านกระบวนการสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจสอบข้อมูล เป็นต้น โดยต้องให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจ การรวบรวมข้อมูล และตีความจากข้อมูลของผู้วิจัย ตามการรับรู้ของบุคคลในปรากฏการณ์ที่พึงศึกษา โดยกระบวนการข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของผู้วิจัยจะต้องได้รับการฝึกฝนมาอย่างดีเพื่อให้เกิดความรู้เชิงประจักษ์ และสามารถนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และเหมาะสมกับบริบทของสังคม การวิจารณ์หนังสือ “ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ” ของ ชำนาญ ปาณาวงษ์ ได้อธิบายถึง การได้มาซึ่งข้อมูลเชิงประจักษ์ในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงภาพรวมของแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงแนวทางปฏิบัติไปใช้ในการดำเนินการวิจัยของตนได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความหลากหลายของข้อมูลและเกิดการสร้างสรรค์ในมิติของวิธีดำเนินการวิจัยให้มากยิ่งขึ้นตรงตามบริบทสังคมนั้น ๆ มากที่สุด จนสามารถดำเนินวิจัยให้สำเร็จลุล่วง โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อให้ทราบถึงประวัติผู้เขียน 2) เพื่อให้ทราบประเด็นที่น่าสนใจของหนังสือและ 3) เพื่อให้ทราบถึงประโยชน์ของผู้เขียนที่มีต่อผู้ที่ทำการศึกษาวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ประวัติผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชำนาญ ปาณาวงษ์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ครุสตรบัณฑิต สาขาวิชาการประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ระดับปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและพัฒนาการศึกษา และระดับปริญญาเอก การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวัดและประเมินผลการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ประวัติการทำงานเริ่มรับราชการ/ทำงานในตำแหน่ง อาจารย์ 1 ระดับ 3 สถานที่ทำงาน โรงเรียนบ้านหนองช้างงาม สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอขาณุวรลักษบุรี จำหวัดกำแพงเพชร ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง อาจารย์ ระดับ 6 สถานที่ทำงาน ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ในขณะดำรงตำแหน่งมีผลงานวิชาการที่แสดงถึงความเชี่ยวชาญด้านการวิจัยทางการศึกษา การวัดและประเมินผลการศึกษา สถิติทางการศึกษา รวมไปถึงด้านศึกษาศาสตร์ ที่ได้รับการรับรองจากสถาบันทางการศึกษาทั้งในระดับชาติ และระดับนานาชาติ

[1]*Corresponding author: phonenattanan@gmail.com*
**นักศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*
***ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*

ชี้ให้เห็นว่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชำนาญ ปาณาวงษ์ เป็นผู้มีคุณูปการยิ่งต่อการศึกษาของชาติ ซึ่งได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประจำปี พ.ศ. 2555 อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือกชั้นที่ 3 "ตริตาภรณ์ช้างเผือก" เป็นรองคณบดีฝ่ายกิจการพิเศษ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร (ในขณะนั้น) ได้วางรากฐานระบบการศึกษา วิชาการ การบริหาร ผลงานด้านการเขียนหนังสือ ด้านการวิจัยและพัฒนา เจริญก้าวหน้าจนเป็นที่ประจักษ์สืบมาถึงปัจจุบัน

สรุปเนื้อหา

“ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (จากแนวคิดทฤษฎี สู่การปฏิบัติ ปกใน)” พิมพ์ครั้งที่ 1 พิษณุโลก สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร 2562 จำนวน 200 หน้า [1]

หนังสือเล่มนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้เริ่มต้นศึกษากระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อค้นหากฎเกณฑ์ สู่การหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์นั้น ๆ ที่เป็นอยู่ รวมไปถึงสร้างแนวคิดหรือสมมติฐานใหม่ ๆ สะท้อนความจริงออกมาจากทัศนะอย่างมีความหมาย ผ่านขั้นตอนการดำเนินการวิจัยแต่ละขั้นอย่างเป็นระบบ ระเบียบแสดงถึงความชัดเจน ความต่อเนื่อง และการได้มาซึ่งกรอบแนวคิดในการวิจัยที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ชี้ให้เห็นถึงผู้วิจัย และพัฒนาพึงต้องมีฐานความรู้ที่เกี่ยวกับภาพรวมของแนวคิด ทฤษฎี สู่ภาคปฏิบัติ สู่นอกจากนี้ผู้เขียนเล็งเห็นถึงประโยชน์ต่อผู้อ่านในมิติของการนำแนวคิด ทฤษฎี การนำแนวทางปฏิบัติไปประยุกต์ใช้ หรือพัฒนาในงานวิจัยของตนเองเพื่อให้เกิดความสร้างสรรค์ในวิธีดำเนินการวิจัยให้มากที่สุด

หนังสือเล่มนี้เป็นการเรียบเรียงขึ้น จากการศึกษาตำรา เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และเป็นการอธิบายประเด็นปัญหา ความสงสัย วินิจฉัย ต่อระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจที่ถูกต้อง และลดความสับสนต่อการดำเนินการวิจัย ซึ่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชำนาญ ปาณาวงษ์ เจ้าของในหนังสือ “ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จากแนวคิดทฤษฎี สู่การปฏิบัติ” เริ่มต้นจากการปรับฐานคิด ความรู้ ความเข้าใจในความหมาย ความสำคัญของระเบียบวิธีวิจัยที่มีต่อผู้วิจัยและพัฒนา ที่ว่า ตัวผู้วิจัยเปรียบเสมือนเครื่องมือวิจัยที่สำคัญที่สุดในการกำหนดทิศทางเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่ได้มาผสมผสานกระบวนการดำเนินการวิจัยที่สำคัญเพื่อคาดการณ์ ตอบสมมติฐานหรือสรุปผลปรากฏการณ์ที่ได้เผชิญ หรือเกิดขึ้นในการวิจัย และการได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริงตามธรรมชาติตรงตามบริบททางสังคมในมิติต่าง ๆ ผู้เขียนยังตระหนักถึงนักวิจัยและพัฒนาพึงมีความเคารพในศักดิ์ศรีและสิทธิของมนุษย์อย่างเท่าเทียมที่นักวิจัยและพัฒนาใช้เป็นกลุ่มเป้าหมาย เนื่องด้วยจากลักษณะของงานวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เกี่ยวข้องโดยตรงกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่นักวิจัย และพัฒนาต้องพึงระมัดระวังอย่างยิ่ง อีกทั้งผู้เขียนร้อยเรียง และลำดับการนำเสนอประเด็น และหัวข้อต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยและพัฒนาในการดำเนินการวิจัย (หน้า 1-14)

การกำหนดชื่อเรื่องที่เหมาะสมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการเริ่มต้นดำเนินการวิจัยที่มีคุณภาพ ผู้วิจัยและพัฒนาต้องสะท้อนให้ถึงประเด็นปัญหา หรือความต้องการที่จะศึกษา ตัวแปรอะไร กลุ่มเป้าหมายใดและต้องการศึกษาในลักษณะใด ซึ่ง 3 องค์ประกอบหลักนี้ ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นถึง ความสำคัญของการกำหนดชื่อต้องยึดองค์ประกอบหลัก 3 องค์ประกอบข้างต้น ซึ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะเด่นเฉพาะตัว เอกลักษณ์ของงานวิจัยเชิงคุณภาพและผลของการวิจัยใดที่จะมุ่งศึกษาปรากฏการณ์ธรรมชาติทางสังคม กระบวนการ และแนวคิดที่จะได้รับจากงานวิจัย (หน้า 15-20) สอดรับกับนักวิชาการทางการศึกษา กล่าวสรุปว่า การกำหนดชื่อเรื่อง นักวิจัยและพัฒนาต้องชี้ให้เห็นถึง ตัวแปรต้นที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี ยุทธวิธี เทคนิค วิธีสอน หรือแนวทางการแก้ไขที่ส่งผลถึงตัวแปรตามในกลุ่มเป้าหมายที่สนใจศึกษา [2]

ผู้เขียนได้กล่าวอีกว่า แท้ที่จริงแล้วการเขียนความเป็นมา และปัญหาการวิจัยเชิงคุณภาพมีความสำคัญมากไม่แพ้การได้มาซึ่งประเด็นปัญหา โดยเมื่อผู้วิจัยและพัฒนาไคร่อยากรู้ถึงประเด็นปัญหาใด ๆ นั่นเป็นเพียงภาพในมุมมองกว้าง ๆ แต่หากเป็นเรื่องที่อยากรู้ในประเด็นดังกล่าวอย่างลึกซึ้ง จำเป็นอย่างยิ่งต้องเข้าใจถึงหลักการเขียนความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาจากข้อมูลกว้าง ๆ เป็นข้อมูลทั่วไป สู่ประเด็นที่ต้องการศึกษา หรือข้อมูลเชิงลึกเพื่อสรุปผลและตอบคำถามวิจัย ซึ่งผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงลำดับวิธีการเขียนความสำคัญของปัญหา ดังนี้ 1) เรียงลำดับประเด็นที่ต้องการศึกษาจากมุมมองที่กว้างสู่เชิงลึก 2) กระชับ ตรงประเด็น ไม่อ้อมค้อม 3) สร้างความน่าเชื่อถือของงานวิจัยด้วยการอ้างอิง 4) ร้อยเรียง เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน และ 5) สรุปเป็นปัญหา หรือเหตุผลที่จำเป็นต่อการวิจัย (23-25)

ผู้เขียนกล่าวรองรับอีกว่า เพื่อไม่ให้ผู้วิจัยและพัฒนาหลงประเด็นปัญหาที่ต้องการจะศึกษานั้น จำเป็นต้องแยกย่อยเป็นคำถามในการวิจัยเพื่อชี้ชัดถึงประเด็นที่สนใจ และเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยต่อไป โดยท้ายที่สุดคำถามวิจัยไม่จบลงเพียงคำว่า “ใช่หรือไม่” “ได้หรือไม่” แต่มุ่งแสวงหาคำตอบของประเด็นปัญหาที่ว่า “อะไร (What)” “อย่างไร (How)” หรือ “ทำไม (Why)” ซึ่งคำถามเหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งแปลกใหม่ ล้วนเป็นคำถามที่ผุดขึ้นมาจากความสงสัยใคร่รู้ของตัวผู้วิจัยเองทั้งสิ้น ในทิศทางเดียวกันกับ นักวิชาการทางการศึกษา กล่าวว่า การตั้งคำถามวิจัยนั้นต้องแสดงถึงสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการแสวงหาคำตอบ หรือเป็นประเด็นปัญหาที่ต้องการหาคำตอบ [3] (หน้า 26-30)

ในทิศทางเดียวกันการดำเนินการวิจัยนั้น ผู้วิจัยและพัฒนาต้องทราบถึงจุดหมายปลายทางของงานวิจัยที่ต้องการให้บรรลุผลตามกระบวนการวิจัย และการคาดการณ์ หรืออาจเรียกว่า การกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งนี้ผู้เขียนได้ให้คำจำกัดความข้างต้นว่าเป็น ข้อความที่แสดงถึงเจตจำนงของผู้วิจัยตามระดับการใช้ที่แตกต่างกัน เช่น ในการเรียนการสอน ในการบริหาร และในการวิจัย โดยมีเกณฑ์รองรับ สามารถวัดและประเมินผลได้ซึ่งข้อความข้างต้นนั้น สามารถหาคำตอบและพิสูจน์ได้ การกำหนดวัตถุประสงค์ เปรียบได้เป็นเข็มทิศการดำเนินการวิจัย ช่วยให้ผู้วิจัยและพัฒนาทราบว่า จะค้นหาคำตอบอะไรบ้างที่สอดคล้องกับคำถามวิจัย ซึ่งการกำหนดวัตถุประสงค์นั้นเป็นการจำแนกประเด็นวิจัย หรือตัวแปรที่ศึกษาออกมาเป็นข้อย่อย เพื่อเห็นถึงความชัดเจน ความเป็นรูปธรรม ซึ่งมุ่งทำความเข้าใจในความหมาย และกระบวนการมากกว่าการตัดสินความถูกต้อง [4] ผู้เขียนกล่าวเสริมว่า การกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยเชิงคุณภาพนั้นพึงศึกษาตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา หรือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ทราบจุดประสงค์หลักที่ผู้วิจัยและพัฒนาต้องการ โดยการกำหนดวัตถุประสงค์จำเป็นต้องสอดคล้องกับปัญหาวิจัย หรือคำถามวิจัย ครอบคลุมตัวแปรที่ศึกษาอย่างกระชับ ชัดเจนตรงไปตรงมา ไม่กำกวม (หน้า 31-38)

การดำเนินการวิจัยใดไร้ซึ่งทิศทาง หรือขาดการกำหนดขอบเขตของการวิจัยที่รัดกุม ชัดเจน อาจส่งผลต่อผู้วิจัยและพัฒนาดำเนินการวิจัยอย่างไร้จุดหมาย และไม่มีทิศทาง ผู้เขียนชี้ให้เห็นความสำคัญต่อการกำหนดขอบเขตการวิจัยเชิงคุณภาพ เปรียบได้กับทางเดินสำหรับนักวิจัย ที่ว่าผู้วิจัยและพัฒนาที่แสวงหาคำตอบจากการศึกษาประเด็นปัญหาภายใต้สภาพการณ์นั้น ๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องกำหนดขอบเขตของการวิจัยให้มีความชัดเจน และมีเหตุผลรองรับ ซึ่งการกำหนดขอบเขตของการวิจัยจำเป็นต้องครอบคลุมประเด็นดังต่อไปนี้ ได้แก่ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านระเบียบวิธีวิจัย ขอบเขตด้านเวลา ขอบเขตที่เกี่ยวกับตัวแปร และกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยและพัฒนาในการดำเนินการวิจัยอย่างมีระบบ ระเบียบ และมีแบบแผนภายใต้สิ่งที่ตนได้กำหนดกรอบไว้ (หน้า 39-45)

การจะได้มาซึ่งกรอบแนวคิด ทฤษฎีการวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย คำถามการวิจัย ขอบเขตของการวิจัยหรือแม้กระทั้งนิยามศัพท์นั้น ผู้เขียนเน้นย้ำว่า หัวใจสำคัญของการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น จะขาดขั้นตอนนี้ไปเสียไม่ได้คือ การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ที่บ่งชี้ถึงผู้วิจัยและพัฒนา เป็นผู้รอบรู้ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียด ซึ่งถือเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญยิ่งที่จะนำไปสู่การออกแบบการวิจัยและรายละเอียดต่าง ๆ

ที่เหมาะสมสร้างความน่าเชื่อถือของเนื้อหาในแต่ละขั้นตอนของการดำเนินการวิจัยให้สมบูรณ์ ถูกต้อง มีคุณภาพ รวมถึงมีเนื้อหาที่ตรงประเด็นเป็นไปตามความเหมาะสม และมาตรฐานทางวิชาการ ซึ่งท้ายที่สุดการดำเนินการวิจัยจะครอบคลุมสิ่งที่ผู้วิจัย และพัฒนาสนใจศึกษาตามวัตถุประสงค์กำหนด ผู้เขียนกล่าวเสริมว่า ผู้วิจัยและพัฒนาหลายท่านยังมีเข้าใจคลาดเคลื่อนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของการศึกษาเอกสาร งานวิจัย หรือวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องนั้นต้องให้มีข้อมูลจำนวนมาก ๆ ถึงจะเกิดคุณภาพ โดยไม่คำนึงถึงความต่อเนื่อง และร้อยเรียงเป็นเรื่องเดียวกัน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็น “การศึกษาวรรณกรรมแบบขนมชั้น” แต่แท้ที่จริงแล้วผู้วิจัยและพัฒนาต้องสังเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอย่างมีขั้นตอนก่อนนำมาเขียน พร้อมทั้งอ้างอิงเชิงอรรถในงานวิจัยของตนเอง ซึ่งถือเป็นจรรยาบรรณพื้นฐานของนักวิจัยพึงจะมี (หน้า 47-50)

สะท้อนให้เห็นถึง การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องช่วยให้นักวิจัยและพัฒนาได้รับประโยชน์ ดังนี้ 1) กำหนดกรอบของประเด็นปัญหาให้แคบและลึก และลดความซ้ำซ้อนกับผู้วิจัยท่านอื่น 2) การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยอย่างถี่ถ้วน และละเอียดจะส่งเสริมการได้มาซึ่งตัวแปรที่เหมาะสมต่องานวิจัย 3) ช่วยในการประเมินความน่าเชื่อถือ รวมถึงคุณภาพของการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องว่าจะนำสาระมาเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยมากน้อยเพียงใด (หน้า 51-58)

หากความสำเร็จในการดำเนินการวิจัยที่นักวิจัยและพัฒนาต้องเผชิญนั้นเปรียบเสมือน “การขึ้นบันได” สู่ความสำเร็จ คงไม่ผิดที่จะกล่าวว่า เป็นการเดินขึ้นขั้นบันได ทีละขั้นอย่างมั่นใจ และได้คำตอบ เพื่อก้าวไปสู่เป้าหมายให้สำเร็จ ของความสำเร็จที่เป็นบ่งชี้ถึงคุณภาพของงานวิจัย ล้วนต้องมีแบบแผน และขั้นตอนการดำเนินการวิจัยที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้วิจัยและพัฒนาไม่หลงประเด็นที่ศึกษา สามารถเรียงลำดับความสำคัญขององค์ประกอบก่อนหลังได้

ผู้เขียนชี้ชัดลงไปว่า ขั้นตอนการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยดังนี้ 1) จากการออกแบบการวิจัย เป็นการสะท้อนถึงแผนงาน หรือแนวทางในการศึกษาการดำเนินการวิจัย เพื่อสร้างเป็นเครื่องมือในการเริ่มกระบวนการ เช่น การกำหนดขอบเขตของปัญหา การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย การเก็บรวบรวมข้อมูล จนกระทั้งถึงการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการวิจัย โดยผู้เขียนชี้ถึงข้อพึงระวังในการแก้ปัญหาขั้นใดขั้นหนึ่งของการออกแบบการวิจัย จำเป็นอย่างยิ่งต้องแก้ ปรับเปลี่ยนทั้งระบบ เพื่อความสอดคล้อง ต่อเนื่อง และสมบูรณ์ของการดำเนินวิจัย 2) การเลือกกลุ่มเป้าหมาย ผู้เขียนกล่าวสรุปว่า ผู้วิจัยพึงตระหนักถึงเกณฑ์การเลือกกลุ่มเป้าหมาย ที่ว่าการเลือกกลุ่มตัวอย่างนั้น ต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้น สามารถอธิบายข้อมูลและเหตุผลเชิงลึก แสดงถึงปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขที่เพียงพอต่อความน่าเชื่อถือ และความเที่ยงตรงของงานวิจัย ทั้งนี้การเลือกกลุ่มเป้าหมาย ต้องคำนึกถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ให้ข้อมูล เป็นต้น [5] และ 3) การทำงานภาคสนาม ผู้วิจัยและพัฒนาต้องเล็งเห็นถึงความสำคัญของการทำงานภาคสนามในมิติของสถานที่ หรือปรากฏการณ์ที่เป็นจริงตามธรรมชาติ ที่ผู้วิจัยพึงศึกษาและต้องการข้อมูลเชิงลึก โดยให้ความสำคัญต่อระยะของการทำงานภาคสนาม 3 ระยะ คือ ระยะก่อนเริ่มเข้าภาคสนาม ระยะการทำงานหรืออยู่ในภาคสนาม และระยะหลังจากจบการทำงานภาคสนาม ทั้งนี้ผู้เขียนได้ให้น้ำหนักต่อความสำคัญในทุกระยะของการทำงานภาคสนาม สืบเนื่องจากการทำงานภาคสนามมีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมายอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นเมื่อใกล้เสร็จสิ้นการเก็บรวบรวมข้อมูล จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าสู่สนามการวิจัยล่วงหน้า เพื่อกล่าวลา และขอบคุณกลุ่มเป้าหมายหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการวิจัย (หน้า 61-84)

จากที่ผู้เขียนกล่าวไว้ข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ตัวผู้วิจัยและพัฒนาจะมีบทบาทสำคัญต่อการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่หากผู้วิจัยและพัฒนาขาดเครื่องมือในการวิจัยที่จะใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นจะมีผลโดยตรงต่อความสมบูรณ์ของข้อมูลนั้น ๆ ดังนั้นการที่ผู้วิจัยและพัฒนามีเครื่องมือวิจัยที่ดี เสมือนมีชัยไปกว่าครึ่ง

ทั้งนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึง ประเภท และวิธีการสร้างเครื่องมือหรือวิธีการวิจัยแต่ละชนิดที่สำคัญต่อการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ตามลำดับ (หน้า 87)

การสังเกตถือเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่ผู้วิจัยและพัฒนาพึงจะมี เมื่อเผชิญเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ สิ่งสำคัญนอกเหนือตัวผู้วิจัยและพัฒนาซึ่งถือว่าเป็นเครื่องมือวิจัยที่ดีที่สุด จำเป็นต้องตัวช่วยในการดำเนินการวิจัยอย่างมีแบบแผนนั่นคือ “แบบสังเกต” ทั้งนี้แบบสังเกต เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้วิจัยและพัฒนาในการเก็บข้อมูล หรือประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างถี่ถ้วน ตรงประเด็น โดยสังเกตเพื่อศึกษา ทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางบุคคล ซึ่งต้องอาศัยประสาทสัมผัสทั้งห้ากับการได้มาซึ่งข้อมูลที่มีลักษณะเป็นจริง ตามธรรมชาติ ดังนั้นประเภทของการสังเกตเป็นส่วนสำคัญต่อการได้มาซึ่งข้อมูลที่แตกต่างกันตามความต้องการของผู้วิจัยและพัฒนา ดังนี้ 1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) โดยการสังเกตประเภทนี้ ผู้วิจัยและพัฒนาต้องเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์หรือมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ถูกสังเกต และกลุ่มตัวอย่าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมจะได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงอย่างเป็นมากที่สุด 2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- participation Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้สังเกตไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับเหตุการณ์ หรือไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมนั้น ๆ ของกลุ่มผู้ถูกสังเกต ซึ่งผู้เขียนได้เน้นย้ำว่าการสังเกตประเภทนี้ อาจส่งผลแทรกซ้อนกับการดำเนินวิจัย ทำให้ผลการวิจัย หรือการเก็บรวบรวมข้อมูลผิดเพี้ยนไป เช่น ในกรณีของผู้ถูกสังเกตแสดงพฤติกรรมที่ผิดแปลกไปจากธรรมชาติที่กระทำอยู่ หรือพฤติกรรมบางอย่างอาจแสร้งทำให้เกิดขึ้น เป็นต้น ดังนั้น สิ่งสำคัญของการสังเกตประเภทนี้ผู้สังเกตควรให้พื้นที่แก่ผู้ถูกสังเกต สร้างความเป็นกัลยาณมิตร มีบรรยากาศที่ผ่อนคลาย เป็นกันเอง 3) การสังเกตแบบมีโครงสร้าง (Structured Observation) การสังเกตประเภทนี้เป็นการทำตามประเด็นอย่างมีแบบแผน หรือโครงสร้างที่ผู้วิจัยและพัฒนากำหนดไว้ โดยผู้วิจัยและพัฒนาสามารถใช้ความรู้สึกนึกคิดของตนเองได้เล็กน้อย เพื่อให้การสังเกตสามารถดำเนินไปได้ และ 4) การสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง (Non - structured Observation) การสังเกตประเภทนี้ ข้อมูลที่ได้เป็นเพียงคร่าว ๆ โดยอิงจากความรู้สึกผู้สังเกตเป็นหลัก เพื่อให้การสังเกตอยู่ในประเด็นที่ต้องการ (หน้า 88)

จากที่กล่าวข้างต้นผู้เขียนได้กล่าวถึงหลักในการสังเกตกับการได้มาซึ่งข้อมูลที่มีคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยและพัฒนาต้องให้ความสำคัญปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการสังเกต เช่น ต้องกำหนดวัตถุประสงค์ในการสังเกต ใช้วิจารณญาณในการพิจารณาเหตุการณ์อย่างถี่ถ้วน รอบคอบ มีความยุติธรรมต่อผู้ถูกสังเกต อาศัยช่วงเวลาที่มากพอต่อการสังเกตเพื่อที่จะให้ได้พฤติกรรมที่แท้จริง อีกทั้งจดบันทึกเพื่อไม่ให้พลาดเหตุการณ์ที่สำคัญ และควรใช้ข้อมูลจากผู้สังเกตหลาย ๆ คนร่วมกัน เพื่อให้ได้ผลที่น่าเชื่อถือโดย ทั้งนี้จำเป็นต้องมีเครื่องมือที่ใช้ประกอบการสังเกต เช่น แบบสังเกตพฤติกรรม แบบสังเกตทักษะ เป็นต้น (หน้า 89-92)

การสัมภาษณ์เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสนทนา สัมภาษณ์ ซักถาม เจรจาโต้ตอบระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย คือ นักวิจัยและพัฒนาในฐานะผู้สัมภาษณ์ และกลุ่มเป้าหมายในฐานะผู้ถูกสัมภาษณ์ โดยประเด็นในการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนชี้ชัดว่า การสัมภาษณ์นั้นจำเป็นต้องมีเครื่องช่วยสนับสนุน เช่น การจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง หรือแบบสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์นั้นสามารถแบ่งได้ตามระดับการใช้ ดังนี้ 1) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่กำหนดขอบเขตของข้อคำถามที่ชัดเจนไว้เรียบร้อยแล้ว โดยไม่มีเหตุผลด้านความรู้สึกของผู้วิจัยและพัฒนาเกี่ยวข้องกับผลการสัมภาษณ์ ซึ่งลักษณะให้เลือกตอบเห็นด้วย – ไม่เห็นด้วย, ใช่ – ไม่ใช่, จริง - ไม่จริง เป็นต้น และ 2) แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non - structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีรูปแบบตายตัวของการได้มาซึ่งข้อมูล โดยผู้วิจัยและพัฒนามีหน้าที่รับฟัง และคอยนำเข้าสู่ประเด็นที่ต้องการ ซึ่งผู้เขียนเสนอว่า การสัมภาษณ์ประเภทนี้ต้องมีความชำนาญ และช่ำชอง ตะล่อมกล่อมเกลาให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ตอบประเด็นคำถามของตนเองให้ได้ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลผู้สัมภาษณ์พึงมี

คุณสมบัติเช่น ศึกษาประเด็นการสัมภาษณ์ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ศึกษาสภาพแวดล้อม สร้างความคุ้นเคยกับผู้ถูกสัมภาษณ์ ตรงต่อเวลา เป็นต้น (หน้า 93-95)

การสนทนากลุ่ม คือ การเชิญผู้เชี่ยวชาญหรือ ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียกับประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยและพัฒนาต้องการ ชี้ให้เห็นว่าผู้ร่วมการสนทนากลุ่มจะต้องมีประสบการณ์ และมีวัยวุฒิ และคุณวุฒิตรงกันหรือคล้ายคลึงกันกับประเด็นหลักของการสนทนา ซึ่งมีสมาชิกอยู่ระหว่าง 8-12 คน โดยผู้เขียนได้กำหนดองค์ประกอบในการสนทนากลุ่ม 3 ส่วน คือ 1) ประเด็นการสนทนา เป็นการร่วมกันเสนอความคิดเห็นของผู้ร่วมสนทนาหรือข้อยุติในประเด็นที่ผู้วิจัยและพัฒนากำหนดไว้ โดยผู้วิจัยและพัฒนาต้องสร้างบรรยากาศในการสนทนาอย่างชาญฉลาด พร้อมด้วยปัจจัยด้านจิตวิทยาการพูด การคิด พร้อมมีมิติสัมพันธ์ร่วมกันอย่างเป็นมิตรที่ส่งเสริมปัจจัยด้านกายภาพที่ผ่อนคลาย 2) ผู้เข้าร่วมสนทนา เป็นปัจจัยด้านบุคคลแบ่งได้ 4 กลุ่ม ดังนี้คือ “ผู้ดำเนินรายการ” เป็นผู้ที่ทำหน้าที่หลักและสำคัญที่สุดในการสนทนา ซึ่งทำหน้าที่ดำเนินรายการเสมือนพิธีกร หรือผู้ดำเนินรายการที่พร้อมด้วย บุคลิกที่น่าสนใจ มีทักษะการพูด หน้าตายิ้มแย้ม สามารถโน้มน้าวเข้าสู่ประเด็นในการสนทนา และสะท้อนความรู้ของกลุ่มประชาการเป้าหมาย หรือ “ผู้ร่วมสนทนา” ซึ่งผู้ร่วมสนทนาต้องมีคุณวุฒิและวัยวุฒิที่คล้ายคลึงกัน ท้ายที่สุดการดำเนินสนทนากลุ่มเพื่อจะได้มาซึ่งข้อสรุปของประเด็นที่ผู้วิจัยและพัฒนาต้องการ ต้องได้รับการช่วยเหลือจากปัจจัยด้านบุคคลสองกลุ่มคือ ผู้จดบันทึก และผู้ให้บริการทั่วไป ซึ่งสองหน้าที่ข้างต้น ต้องทำหน้าที่คล้ายคลึงกันคือ เป็นฝ่ายสนับสนุนให้การดำเนินสนทนากลุ่มเป็นไปอย่างราบรื่น และ 3) เวลาและสถานที่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบด้านสุดท้ายที่ส่งเสริมให้การดำเนินการสนทนาได้อย่างถูกที่ถูกเวลา เหมาะสมตามสถานะของกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนาเป็นสำคัญ อีกทั้งสถานที่ต้องส่งเสริมการสนทนากลุ่มให้เป็นไปอย่างราบรื่นและเหมาะสม (หน้า 95-104)

ผู้เขียนชี้ให้ผู้อ่านเห็นว่า การจะมาซึ่งข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยและพัฒนาจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องพัฒนา หรือสร้างเครื่องมือในการวิจัยเชิงคุณภาพที่ตรงตามประเด็น เพื่อนำเครื่องมือเหล่านั้นสามารถไปเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ โดยผู้เขียนชี้ชัดลงไปอีกว่า “การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ” จะนำไปสู่การได้มาซึ่งข้อมูลที่แตกต่างกันแต่ละชนิด ดังนั้น ข้อมูลแต่ละชนิดล้วนมีเทคนิค วิธีการ ความยากง่ายในการเก็บที่แตกต่างกัน ส่งผลให้วิธีการเก็บข้อมูลจะแปลผลตามกับลักษณะของเครื่องมือ ดังนี้คือ 1) การบันทึกภาคสนาม เหมาะสำหรับการบันทึกรายละเอียดทุกอย่างที่ได้จากกลุ่มเป้าหมาย โดยไม่มีการใส่ความคิดเห็นส่วนตัวของผู้วิจัยและพัฒนาลงไป ซึ่งการบันทึกรายเหมาะสำหรับเอาไว้ทบทวนสิ่งที่ได้ หรือสิ่งที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อสรุปผลในงานวิจัยเชิงคุณภาพ และ 2) ภาพถ่าย ใช้การอธิบายเหตุการณ์ภาคสนามประกอบการเขียนรายงานวิจัย ดังวลีที่ผู้เขียนกล่าวว่า “สิบปากว่า ไม่เท่าตาเห็น” ซึ่งการถ่ายภาพต้องอยู่บนพื้นฐานการเคารพสิทธิ์ของผู้ถูกถ่ายในกรณีเป็นภาพถ่ายนั้นผู้วิจัยและพัฒนาถ่ายเอง หรือแม้กระทั้งภาพถ่ายที่ผู้วิจัยและพัฒนามิได้เป็นผู้ถ่าย จำเป็นต้องอ้างอิงที่มาให้ชัดเจน รอบคอบ จะเห็นได้ว่า การจะมาซึ่งข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยและพัฒนาต้องอาศัยวิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลายอย่างที่กล่าวไว้ข้างต้น รวมถึงการเก็บข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ เพื่อเป็นแบบแผน แนวทางในการดำเนินการวิจัย และสร้างความน่าเชื่อถือ อีกทั้งเพื่อตรวจสอบที่มาจากเอกสารงานวิจัยก่อนที่จะนำมาอ้างอิง (หน้า 108-116)

ผู้เขียนได้ชี้ชัดถึง ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่แสดงถึงขั้นตอน องค์ประกอบ วิธีการ และเทคนิคที่มีประโยชน์ต่อผู้วิจัยและพัฒนาในการดำเนินการวิจัยในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการที่รวมถึงรายละเอียดในการดำเนินวิจัย รวมถึงกิจกรรมหลาย ๆ อย่างที่มุ่งการทำความเข้าใจข้อมูล ที่ผู้วิจัยและพัฒนาได้มา โดยผู้เขียนเล็งเห็นว่า การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ ความถูกต้อง ความสมบูรณ์ หรือจะเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรุป ตีความ

โดยใช้การบรรยายสะท้อนความเป็นจริงที่ผู้วิจัยและพัฒนาผ่านพบมา ซึ่งต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญ ดังนี้ 1) วิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพจะเริ่มพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล 2) ข้อมูลต้องมาจากผู้ให้ข้อมูลภายใต้ธรรมชาติของความเป็นจริง 3) ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นกลางระหว่างทฤษฎี และการเก็บข้อมูลโดยการสร้างสมมติฐานชั่วคราว และ 4) ผู้วิจัยต้องเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง เนื่องจากผู้ที่รู้กระบวนการดำเนินวิจัยดีที่สุดคือตัวของผู้วิจัยและพัฒนา [6] (หน้า 119-121)

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้เขียนได้นำเสนอตั้งแต่ การตรวจสอบข้อมูล การใช้ทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูล จวบจนกระทั่งการวิเคราะห์ข้อมูลเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัย ดังนี้ 1) การตรวจสอบข้อมูลคือการตรวจสอบข้อมูลว่ามีความน่าเชื่อถือ ถูกต้องครอบถ้วนหรือไม่ หลังจากดำเนินการเก็บข้อมูล ซึ่งบางข้อมูลต้องอาศัยเวลานานกว่าจะได้มาของข้อมูล และลดความเอนเอียงของความรู้สึกของผู้วิจัยและพัฒนา เนื่องจากเข้าไปคลุกคลีกับสภาพแวดล้อมด้านบุคคลและสถานที่อาจเกิดความลำเอียงได้ เพื่อที่จะไม่ให้เกิดผล จากที่กล่าวไว้ข้างต้น ผู้วิจัยและพัฒนาความทราบแนวทางการป้องกัน โดยการนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นด้วยการบรรยายอย่างละเอียดผ่านกระบวนการต่าง ๆ หรือทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) เพื่อเน้นย้ำความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ผ่านกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยและพัฒนาควรตรวจสอบข้อมูลด้วยโดยใช้หลักสามเส้า กล่าวคือ ไม่ปักใจเชื่อกับการได้มาซึ่งข้อมูลที่ได้มานั้น จะมีความน่าเชื่อถือได้อย่างแท้จริง หรือการแสวงหาความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลที่ได้มาโดยทำการตรวจสอบ 3 เส้าดังด้านต่อไปนี้ ด้านข้อมูล เพื่อลดความซ้ำซ้อนของข้อมูลจากแหล่งที่ต่างกัน เช่น แหล่งข้อมูล แหล่งเวลา และแหล่งสถานที่ ว่าเมื่อเวลาผ่านไปยังจะได้ข้อมูลเหมือนเดิมหรือไม่ และด้านแหล่งข้อมูล เป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งที่ต่างกัน ข้อมูลที่ได้นั้นจะมีความเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่ โดยแหล่งที่กล่าวถึงรวมถึง ได้แก่ แหล่งด้านบุคคล แหล่งด้านเวลา และแหล่งด้านสถานที่เพื่อการได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงประเด็นและมีความน่าเชื่อถือ และ 2) การตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลเป็นการติดตาม ตรวจสอบความถูกต้อง เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นส่วนใหญ่การได้มาของข้อมูลเกิดจากความคำบอกเล่า สัมภาษณ์ พูดคุย หรือการความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลที่ต่างที่ต่างเวลา ทำให้ข้อมูลบางส่วนอาจผิดเพี้ยนไปบ้าง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยและพัฒนาต้องพิจารณาให้ถ่องแท้อีกครั้ง (หน้า 121-130)

ผู้เขียนได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพหลากหลายวิธีการอย่างละเอียด เพื่อให้วิธีการข้างต้นนั้น มีความเป็นระบบ ระเบียบ และชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมุ่งไปสู่การทำความเข้าใจข้อมูลที่ผู้วิจัยและพัฒนาได้มา ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยและพัฒนาต้องทราบถึงขั้นตอนในการวิเคราะห์เพื่อการทำไปใช้อย่างถี่ถ้วน รอบคอบ ดังนี้ 1) ลักษณะในการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของการวิเคราะห์ข้อมูลให้ชัดเจน ตั้งแต่เริ่มกระบวนการศึกษาเอกสาร เริ่มลงภาคสนาม ระหว่าง และจบภาคสนาม รวมถึงการจัดระเบียบข้อมูล กระทั่งตรวจสอบข้อสรุปและ การนำเสนอข้อมูล 2) เทคนิควิธีการวิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยและพัฒนาสามารถผสมผสานหลากหลายวิธีการตามแต่ประเด็นปัญหาของแต่ละท่าน เช่น การจำแนกประเภทข้อมูล เป็นการจัดองค์ประกอบข้อมูลที่เหมือน แยกสิ่งที่ต่าง ซึ่งอ้างอิงเกณฑ์จากคุณลักษณะของข้อมูลเป็นตัวจำแนก การเปรียบเทียบเหตุการณ์ เป็นการเปรียบเทียบความเหมือนหรือต่าง หรือเชื่อมโยงเพื่อสร้างความเข้าใจของชุดข้อมูลสองชุดขึ้นไป ให้มีความเป็นนามธรรมมากยิ่งขึ้นนำไปสู่สรุป การวิเคราะห์ส่วนประกอบคือ การแสวงหาคุณสมบัติ หรือองค์ประกอบแล้วจึงนำมาเปรียบเทียบกัน โดยการนำเสนอออกมาในรูปของตารางหรือการบรรยายเพื่อสร้างเป็นข้อสรุป และการวิเคราะห์สรุปอุปนัย เป็นการตีความสร้างข้อมูลจากสิ่งที่ได้มาซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรมหรือปรากฏการณ์จากชุดข้อมูลตั้งแต่สองชุดขึ้นไป แล้วจึงนำมาสรุป และ 3) ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นกระบวนการทำงานที่ต่อเนื่องซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อนักวิจัยและพัฒนาเริ่มต้นเก็บข้อมูล จนถึงเมื่อสิ้นสุดการเก็บข้อมูลโดยผู้วิจัยและพัฒนาดำเนินการ

จัดระเบียบข้อมูลจากการดำเนินการวิจัย นำมาตอบวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อนำไปสู่การได้มาซึ่งข้อมูลที่มีประโยชน์และมีความน่าเชื่อ และเป็นรากฐานต่อการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพต่อไป ทั้งนี้ผู้เขียนได้แบ่งขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล 4 ขั้นตอน คือ การจัดระเบียบข้อมูล การทำดัชนีหรือรหัสข้อมูล สร้างข้อสรุปชั่วคราว และสร้างบทสรุป [7] (หน้า 130-148)

บทบาทหนึ่งที่ผู้วิจัยและพัฒนาพึงมีคือ “ทักษะการสื่อสาร” หากเพียงแต่เป็นการสนทนา ตอบโต้ระหว่างบุคคลก็สามารถสื่อสารให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจเจตนาของผู้ส่งสารที่ส่งไปให้อย่างครบถ้วนตามจุดประสงค์ของการสนทนา ซึ่งหากเปรียบได้กับการดำเนินวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยและพัฒนามีวิธีเพียงไม่กี่วิธีในการสื่อสารให้ผู้อ่านเข้าใจในสิ่งที่ผู้วิจัยและพัฒนาต้องการจะสื่อสาร โดยผ่านบทความ รายงาน หรือเอกสารเพียงไม่กี่หน้า ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยและพัฒนาต้องฝึกกระบวนการนำเสนอผลที่ชัดเจน หากแต่นำเสนอผลไม่ชัดเจนพออาจทำให้ความตั้งใจของผู้วิจัยและพัฒนาที่จะนำเสนอในประเด็นต่าง ๆ อาจผิดเพี้ยนไปได้ โดยนักวิชาการทางการศึกษาได้แนะนำว่าการนำเสนอผลการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยและพัฒนาต้องตอบประเด็นของข้อคำถามให้ได้เสียก่อน เช่น วัตถุประสงค์ของการวิจัยคืออะไร จุดเน้นในเรื่องอะไร แหล่งเผยแพร่คืออะไร และกลุ่มผู้อ่านวิจัยคือใคร เป็นต้น [8] (หน้า 150-151)

ผู้เขียนกล่าวเสริมว่า การนำเสนอผลการวิจัยเชิงคุณภาพไม่มีลักษณะตายตัว ตามแต่ตัวของผู้วิจัยและพัฒนาต้องการนำเสนอออกมาผ่านรูปแบบใด เช่น วิทยานิพนธ์ รายงานฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัย หรือบทความวิชาการ เป็นต้น ซึ่งแต่ละรูปแบบข้างต้น มีองค์ประกอบหรือลำดับหัวข้อการเขียนแตกต่างกัน ผู้วิจัยและพัฒนาจำเป็นต้องยึดหน่วยงานต้นสังกัดที่ตนจะจัดส่งรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ยึดเป็นแบบแผนในการนำเสนอผลการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น ส่วนประกอบส่วนต้น ได้แก่ ปกรองและปกหน้า บทคัดย่อ กิตติกรรมประกาศ สารบัญเนื้อเรื่อง ตาราง และรูปภาพ บทนำ ส่วนประกอบส่วนกลาง ได้แก่ บทนำ เนื้อหา บทอภิปรายและสรุปผล ข้อเสนอแนะ และส่วนประกอบส่วนท้าย ได้แก่ เอกสารอ้างอิง บรรณานุกรม และภาคผนวก ตามลำดับ [8] นอกเหนือจากส่วนประกอบของรายงานวิจัยที่ครบถ้วนตาม จากข้างต้นนั้นจะนำไปสู่รายงานวิจัยที่ดีตรงตามลักษณะที่สำคัญ คือ การหยิบยกหลักการ เหตุผลทางแนวคิดและทฤษฎีมาใช้อย่างเหมาะสม เขียนแสดงทัศนะเชิงสร้างสรรค์ มีความสมบูรณ์ด้านเนื้อหา ถูกต้องตามหลักธรรมชาติตามบริบทความเป็นจริง ลำดับเนื้อหา ร้อยเรียง เชื่อมโยงอย่างเป็นเนื้อเดียวกัน และจัดเค้าโครงเนื้อหาอย่างเป็นระบบ และถูกต้อง เป็นต้น (หน้า 152-160)

บทสรุป

หนังสือเล่มนี้ที่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชำนาญ ปาณาวงษ์ ได้เขียนขึ้นได้รวบรวมสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ อันประกอบด้วย การกำหนดชื่อเรื่องที่เหมาะสมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ การเขียนความเป็นมาและปัญหาวิจัย การกำหนดวัตถุประสงค์ การกำหนดขอบเขต การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ขั้นตอนดำเนินวิจัย การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอผลการวิจัยเชิงคุณภาพตามลำดับ ซึ่งหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่สะท้อนแนวคิด และสร้างแรงบันดาลใจในการศึกษาค้นคว้าวิจัยเชิงคุณภาพทั้งทฤษฎีสู่การปฏิบัติในทุกมิติ สามารถทำความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งด้วยการนำเสนอ ร้อยเรียง ถ่อยคำการใช้ภาษาและลำดับองค์ประกอบก่อนหลัง ทำให้ผู้อ่านสามารถสะท้อนความรู้เดิมผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่จากหนังสือ พร้อมทั้งสร้างเป็นความคิดรวบยอด ซึ่งเป็นพื้นฐาน และแนวทางในการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพได้อย่างลุ่มลึก และชาญฉลาด ถึงแม้ว่าแนวทางการเรียบเรียงในหนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาทางวิชาการเข้มข้นอยู่บ้าง แต่ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอธิบายทฤษฎีเสียก่อน จึงนำเสนอตัวอย่างการนำไปสู่การปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

หนังสือเล่มนี้ น่าที่จะได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในหมู่ของนักวิชาการทางการศึกษา ครู อาจารย์ นิสิตนักศึกษาที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ หรือผู้สนใจทั่วไป เพื่อใช้สำหรับเป็นความรู้พื้นฐานในการดำเนินการวิจัยได้อย่างมีระบบ ระเบียบ แบบแผนอย่างมีทิศทาง และไม่หลงประเด็นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งก่อเกิดประโยชน์สุงสุดแก่ผู้ที่เริ่มต้นศึกษา จนผู้ที่ทำการศึกษาวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพใช้เป็นรากฐานในการดำเนินการวิจัย จนสามารถพัฒนาการวิจัยได้สำเร็จลุล่วง

เอกสารอ้างอิง

1. Panawong C. The Qualitative Research Methodology: from theory to practice. Phitsanulok: Naresuan University Publishing House; 2019.
2. Bhanthumnavin D. Antecedents of Mindful Risk-Taking Behavior in Secondary School Students: A Path Analytic Approach. Journal of Behavioral Science. 2015; 21(1): 75-79. Thai.
3. Wongwanich S. Thesis Counseling Guidelines. 2th ed. Bangkok: [n.p.]; 2007.
4. Phanphinit S. Social science research techniques. 3th ed. Bangkok: Witthayaphat; 2008. Thai.
5. Sutheewasinnon P, Pasunon P. Sampling Strategies for Qualitative Research. Parichart Journal. Thaksin University. 2016; 29(2): 31-48. Thai.
6. Chantavanich S. Qualitative Research Data Analysis. 12th ed. Bangkok: Chulalongkorn University Press; 2016.
7. Podhita C. Science and Arts of Qualitative Research. 3th ed. Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public; 2007.
8. BuoSonte R. Qualitative research in education. 5th ed. Bangkok: Chulalongkorn University Press; 2017.
9. National Research Council of Thailand (NRCT). The Researcher's Guide. Bangkok: Wongsawang Publishing and Printing; 2009.